

Sygn. akt III CZP 36/22

UCHWAŁA

Dnia 27 stycznia 2022 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

Prezes SN Joanna Misztal-Konecka (przewodniczący,
sprawozdawca)

SSN Beata Janiszewska

SSN Marcin Krajewski

w sprawie ze skargi wierzyciela O. spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w G. na czynność Komornika Sądowego przy Sądzie Rejonowym w W. - W. M. w postaci postanowienia z dnia 20 maja 2020 r. wydanego w sprawie egzekucyjnej z wniosku O. spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w G. przeciwko dłużniczce A. T. (Km [...])

po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu niejawnym

w dniu 27 stycznia 2022 r.,

zagadnienia prawnego

przedstawionego przez Sąd Rejonowy w W.

postanowieniem z dnia 23 grudnia 2020 r., sygn. akt VII Co [...],

"Czy w razie złożenia przez wierzyciela wniosku egzekucyjnego po śmierci dłużnika zachodzi podstawa do pobrania od wierzyciela opłaty egzekucyjnej, o której mowa w art. 30 ustawy z dnia 28-02-2018 r. o kosztach komorniczych (t.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 2363 ze zm.)?"

podjął uchwałę:

Złożenie przez wierzyciela wniosku egzekucyjnego przeciwko zmarłemu dłużnikowi stanowi oczywiście niecelowe wszczęcie postępowania egzekucyjnego w rozumieniu art. 30 ustawy z dnia 28 lutego 2018 r. o kosztach komorniczych.

UZASADNIENIE

1. Sąd Rejonowy w W. - w toku rozpoznawania skargi na orzeczenie referendarza sądowego rozstrzygające skargę wierzyciela na czynność Komornika Sądowego przy Sądzie Rejonowym w W. w postaci rozstrzygnięcia o kosztach postępowania egzekucyjnego - przedstawił Sądowi Najwyższemu zagadnienie prawne: czy w razie złożenia przez wierzyciela wniosku egzekucyjnego po śmierci dłużnika zachodzi podstawa do pobrania od wierzyciela opłaty egzekucyjnej, o której mowa w art. 30 ustawy z dnia 28 lutego 2018 r. o kosztach komorniczych (dalej: u.k.k.).

Sąd Rejonowy wskazał, że w sprawie będącej przedmiotem osądu wierzyciel złożył wniosek egzekucyjny opatrzony datą 6 kwietnia 2020 r. (brak zachowanej koperty), który wpłynął do kancelarii Komornika 15 kwietnia 2020 r. W dniu 21 kwietnia 2020 r. Komornik skierował do dłużniczki zawiadomienie o wszczęciu egzekucji, wraz z wezwaniem do złożenia wykazu majątku, a nadto dokonał zajęcia świadczeń emerytalno-rentowych w ZUS oraz wierzytelności z tytułu zwrotu lub nadpłaty podatku.

Postanowieniem z 20 maja 2020 r. Komornik umorzył postępowanie egzekucyjne z urzędu na podstawie art. 824 § 1 pkt 2 k.p.c. oraz obciążył wierzyciela kosztami postępowania egzekucyjnego, w tym na podstawie art. 30 u.k.k. opłatą stosunkową w kwocie 186,90 zł, wskazując, że dłużniczka zmarła 10 kwietnia 2019 r., wobec czego egzekucja okazała się oczywiście niecelowa.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

2. Objęte pytaniem prawnym zagadnienie celowości pojawia się stosunkowo często w przepisach procedury sądowej, ponieważ ze względów prawnych, prakseologicznych oraz społecznych każde postępowanie, w tym sądowe, powinno toczyć się w warunkach celowości. Jeśli jest niecelowe, nie dość, że nie może prowadzić do realizacji zadań, dla których zostało stworzone, ale nadto całkowicie zbędnie angażuje podmioty tego postępowania oraz organ je prowadzący, powodując marnotrawienie czasu i środków finansowych, osobowych i technicznych po stronie podmiotów prywatnych i publicznych.

Znaczenie celowości postępowania widoczne jest m.in. w przepisach prawa odnoszących się do rozstrzygania o kosztach procesu: art. 98 § 1 k.p.c. wskazuje, że strona przegrywająca sprawę obowiązana jest zwrócić przeciwnikowi na jego żądanie jedynie koszty niezbędne do celowego dochodzenia praw i celowej obrony; art. 109 § 2 k.p.c. nakazuje przy rozstrzyganiu o wysokości przyznanych stronie kosztów procesu brać pod uwagę celowość poniesionych kosztów, zaś art. 479¹²¹ k.p.c. określa, że na żądanie obowiązanego lub pozwanego uprawniony jest obowiązany zwrócić koszty i wydatki celowe poniesione w związku z udzieleniem informacji.

Na gruncie postępowania egzekucyjnego problematyki tej dotyczy art. 770 § 1 zd. 1 K.p.c., zgodnie z którym dłużnik zwraca wierzycielowi koszty niezbędne do celowego przeprowadzenia egzekucji. Natomiast w ustawie z dnia 28 lutego 2018 r. o kosztach komorniczych mowa o celowych i niezbędnych wydatkach wskazanych na rachunku lub fakturze (art. 12, art. 13 ust. 1 u.k.k.), celowych kosztach przejazdu oraz celowych dietach i kosztach noclegu komornika prowadzącego egzekucję poza miejscowością będącą siedzibą kancelarii komorniczej (art. 15 ust. 1 u.k.k.). Wreszcie art. 30 u.k.k. pozwala pobrać od wierzyciela opłatę stosunkową w wysokości 10% egzekwowanego świadczenia m.in. w razie oczywiście niecelowego wszczęcia postępowania egzekucyjnego.

Ta ostatnia regulacja stanowi odstępstwo od fundamentalnej zasady obciążenia dłużnika kosztami przeprowadzenia egzekucji, choćby okazała się ona nieskuteczna (art. 770 § 1 zd. 1 k.p.c., art. 21 u.k.k., art. 27 u.k.k.). *A limine* zatem nie może budzić wątpliwości, że art. 30 u.k.k. nie może być – jako wyjątkowy – interpretowany rozszerzająco. Co więcej, użyte przez ustawodawcę sformułowanie „oczywiście niecelowe” jednoznacznie potwierdza, że konieczna jest restrykcyjna wykładnia tego przepisu.

3. Pojęcie niecelowości wszczęcia lub prowadzenia egzekucji nie zostało przez ustawodawcę zdefiniowane. Jest ono używane w aktach prawnych dotyczących postępowania cywilnego, w tym postępowania egzekucyjnego, od wielu lat, co pozwala na wniosek, iż powściągliwość ustawodawcy przed jednoznacznym określeniem tego pojęcia jest zamierzona. Naprowadza to na

wniosek, że precyzyjna ocena celowości wszczęcia lub prowadzenia egzekucji dokonywana może być wyłącznie w okolicznościach konkretnej sprawy, w których staje się możliwe rozważenie, czy prowadzenie egzekucji było konieczne i przydatne do osiągnięcia celu w postaci zaspokojenia wierzyciela.

W orzecznictwie wskazano, że nie jest celowe inicjowanie postępowania egzekucyjnego, jeżeli dłużnik dobrowolnie zaspokajał alimenty w terminie i w wysokości określonej w tytule wykonawczym (uchwała Sądu Najwyższego z 27 listopada 1986 r., III CZP 40/86, OSNC 1987, nr 5–6, poz. 71; postanowienie Sądu Najwyższego z 9 września 1987 r., III CRN 233/87, OSNC 1989, nr 10, poz. 161). Podobnie, gdy dłużnik, po zaginięciu tytułu wykonawczego u wierzyciela, nie zaprzestał zapłaty, należy przyjąć, że nie dał on podstaw do wszczęcia przez wierzyciela postępowania i nie ma obowiązku ponoszenia kosztów sądowych (orzeczenie Sądu Najwyższego z 16 stycznia 1962 r., 4 CZ 153/61, OSNC 1963, nr 5, poz. 103). W doktrynie natomiast wskazuje się jako przypadki niecelowego wszczęcia egzekucji te sytuacje, gdy postępowanie zostało wszczęte wobec innej niż dłużnik osoby; gdy brak jest podstaw do złożenia wniosku o wszczęcie egzekucji (np. wierzyciel wykorzystał już tytuł wykonawczy; gdy tytuł wykonawczy został pozbawiony wykonalności; wierzyciel skierował egzekucję do innego majątku dłużnika, choć posiadał zastaw gwarantujący mu pełne zaspokojenie; przedłożony dokument nie jest tytułem wykonawczym), gdy ściąganiu ma podlegać świadczenie niewymagalne, gdy na podstawie wyników poprzedniego postępowania egzekucyjnego albo z innych źródeł wierzyciel wiedział, że z egzekucji nie uzyska się sumy wyższej od kosztów.

Podejmując próbę pewnego uogólnienia, można wskazać, że postępowanie egzekucyjne jest niecelowe, jeżeli bez wszczęcia tego postępowania wierzyciel uzyskałby świadczenie; podobnie często niecelowe będzie postępowanie, gdy wierzyciel, pomimo złożenia wniosku egzekucyjnego, nie uzyska choćby części świadczenia w danym postępowaniu egzekucyjnym. Zasada kosztów celowych pozostaje bowiem w związku z zasadą egzekucji efektywnej, egzekucji przeprowadzonej w taki sposób, że doprowadza do zaspokojenia roszczenia wierzyciela w całości lub w części przy kosztach niezbędnych do realizacji takiego celu. Bezcelowe powodowanie kosztów lub ich powiększanie przeczą tej zasadzie;

taki stan jest z reguły konsekwencją nieliczenia się z ekonomią czynności oraz racjonalnością postępowania (uchwała Sądu Najwyższego z 28 lutego 1995 r., III CZP 20/95, OSNC 1995, Nr 5, poz. 83).

4. Zagadnienie prawne przedstawione przez Sąd Rejonowy, działający jako sąd drugiej instancji, odnosi się w pierwszej kolejności do możliwości oceny przypadków niedopuszczalności egzekucji jako przypadków niecelowego jej wszczęcia w rozumieniu art. 30 u.k.k. W grupie przesłanek niedopuszczalności postępowania egzekucyjnego, co przekłada się wprost na niedopuszczalność wszczęcia i prowadzenia egzekucji, mieści się, obok niedopuszczalności drogi egzekucji sądowej, m.in. brak zdolności sądowej dłużnika. Oczywiście jest, że uczestnikiem postępowania egzekucyjnego może być tylko podmiot posiadający zdolność sądową. Zdolności takiej pozbawiona jest osoba zmarła (analogicznie – nieistniejąca osoba prawna), a wszczęciu postępowania egzekucyjnego stoi wówczas na przeszkodzie przeszkoda procesowa o charakterze pierwotnym. Niezależnie od tego, czy brak zdolności sądowej dłużnika (istniejący w dacie złożenia wniosku egzekucyjnego) ujawni się przed wszczęciem postępowania, czy też już po jego wszczęciu, organ egzekucyjny powinien umorzyć postępowanie skierowane przeciwko zmarłemu (art. 824 § 1 pkt 2 K.p.c.). Postępowanie egzekucyjne w takich przypadkach do zaspokojenia wierzyciela doprowadzić nie może.

5. Na gruncie art. 49 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o komornikach sądowych i egzekucji (dalej: u.k.s.e.), który stanowił regulację odpowiadającą częściowo obecnie obowiązującej normie z art. 30 u.k.k., Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że w przypadku skierowania egzekucji przeciwko nieżyjącemu dłużnikowi komornik nie jest uprawniony do obciążenia wierzyciela opłatą egzekucyjną. W uzasadnieniu swego stanowiska Sąd Najwyższy wskazał, że w przypadku umorzenia postępowania egzekucyjnego skierowanego przeciwko podmiotowi pozbawionemu zdolności sądowej nie można mówić o niecelowości wszczęcia egzekucji (uchwała Sądu Najwyższego z 17 grudnia 2010 r., III CZP 93/10, OSNC 2011, nr 7-8, poz. 80). W ocenie Sądu Najwyższego orzekającego w obecnym składzie, brak podstaw, by podzielić stanowisko, jakoby znaczenie pojęcia „celowego wszczęcia postępowania egzekucyjnego” mogłoby być ustalane i

rozważane wyłącznie w sytuacjach, w których postępowanie egzekucyjne jest dopuszczalne. Wszak nie tylko postępowanie egzekucyjne, które po wstępnym badaniu wniosku okaże się dopuszczalne ze względu na przesłanki podmiotowe i przedmiotowe, może być wszczęte i prowadzone celowo lub niecelowo. Postępowanie niedopuszczalne – wbrew stanowisku wyrażonemu w uchwale z 17 grudnia 2010 r. – nie tylko może podlegać ocenie pod kątem jego celowości, ale wręcz powinno zostać uznane z założenia za niecelowe, skoro nigdy nie może prowadzić do realizacji celu postępowania egzekucyjnego.

Odejście od stanowiska wyrażonego w uchwale z 17 grudnia 2010 r. wspiera również fakt istotnej zmiany stanu prawnego. Na podstawie przepisów stanowiących kanwę uchwały z 17 grudnia 2010 r., zgodnie z art. 49 ust. 5 u.k.s.e., komornik nie był uprawniony do pobrania opłaty egzekucyjnej w przypadkach umorzenia postępowania z innych przyczyn niż umorzenie na wniosek wierzyciela oraz umorzenie na podstawie art. 824 § 1 pkt 4 K.p.c. Tymczasem z obecnie obowiązującego art. 29 ust. 5 u.k.k. w zw. z art. 30 u.k.k. wynika, że komornik pobiera opłatę w przypadku umorzenia postępowania egzekucyjnego także z innych przyczyn niż na wniosek wierzyciela i na podstawie art. 824 § 1 pkt 4 K.p.c., a więc również w przypadku umorzenia postępowania egzekucyjnego na podstawie art. 824 § 1 pkt 2 K.p.c. ze względu na brak zdolności sądowej dłużnika.

Nie można także nie dostrzec, że zgodnie z art. 18 ust. 1 u.k.k. opłaty egzekucyjne pobierane są za przeprowadzenie postępowania egzekucyjnego, a nie egzekucji, jak stanowił poprzednio obowiązujący art. 43 u.k.s.e.

6. Opłaty komornicze stanowią należności o charakterze przymusowym i publicznoprawnym; są rodzajem daniny publicznej uiszczanej z tytułu prowadzenia postępowania egzekucyjnego, a zatem z tytułu i w ramach realizacji zadań publicznych państwa. W typowej sytuacji opłaty te obciążają bezpośrednio lub w ostatecznym rozrachunku dłużnika. W wyjątkowych wypadkach, zgodnie z wolą ustawodawcy, obciążeniu tymi opłatami mają podlegać wierzyciele.

Przesądzenie powyżej, że złożenie wniosku egzekucyjnego przeciwko zmarłemu dłużnikowi stanowi przypadek niecelowego wszczęcia postępowania egzekucyjnego, pozwala na przejście do analizy użytego w art. 30 u.k.k. pojęcia

„oczywiście” niecelowego wszczęcia postępowania egzekucyjnego. A *limine* nie może budzić wątpliwości, że użycie kwantyfikatora oczywistości oznacza, iż w ocenie ustawodawcy istnieją przypadki oczywiście niecelowego wszczęcia postępowania egzekucyjnego oraz przypadki niecelowego wszczęcia postępowania egzekucyjnego, której cechy oczywistości nie posiadają. Zgodnie z definicją słownikową „oczywisty” to niebudzący wątpliwości, całkowicie jasny, wyrazisty. „Oczywista niecelowość” to zatem kwalifikowany przypadek niecelowości, który ma miejsce wówczas, gdy dla każdego prawnika, bez potrzeby dokładnej analizy sprawy pod względem faktycznym i prawnym, nie budzi wątpliwości, że nie zachodziła potrzeba wszczęcia postępowania egzekucyjnego. Tego rodzaju oczywista niecelowość widoczna jest na pierwszy rzut oka, bez głębszej analizy.

Wykładnia językowa pojęcia „oczywista niecelowość” nie pozwala w sposób przesądzający rozstrzygnąć, czy ustawodawca miał w tym przypadku na uwadze obiektywnie zachodzące przesłanki niecelowości postępowania egzekucyjnego istniejące w chwili złożenia wniosku egzekucyjnego, czy też uwzględnił elementy subiektywnego nastawienia wierzyciela, który, korzystając z uprawnienia procesowego, w istocie nadużywa go. Nie można przy tym pominąć, że w dotychczasowym orzecznictwie odnoszącym się do kwestii obowiązku ponoszenia kosztów postępowania egzekucyjnego odwoływano się do elementu zarzucalnej nieprawidłowości działania wierzyciela (zob. zwłaszcza uchwały Sądu Najwyższego: z 27 listopada 1986 r., III CZP 40/86, OSNC 1987, nr 5–6, poz. 71; z 8 marca 2013 r., III CZP 109/12, OSNC 2013, nr 10, poz. 115).

W uzasadnieniu projektu ustawy o kosztach komorniczych wskazano, że „*Ratio legis* wprowadzanego rozwiązania [z art. 30 u.k.k. – dopisek SN] stanowi założenie, że to właśnie wierzyciel posiada najpełniejszą wiedzę o tym, czy zachodzi potrzeba wszczęcia postępowania egzekucyjnego, i o tym, kto jest jego dłużnikiem. Regulacja ta powinna wyeliminować sytuacje, w których wierzyciele nie dokładają należytej staranności przy określeniu osoby dłużnika (wskazując np. nieprawidłowy adres) i doprowadzają w ten sposób do podjęcia czynności egzekucyjnych przeciwko osobom trzecim. Dzięki temu nastąpi też ograniczenie takich sytuacji, w których wierzyciel kieruje do komornika wnioski o wszczęcie egzekucji pomimo uprzedniego spełnienia świadczenia przez dłużnika. Omawiana

regulacja stanowi odzwierciedlenie założenia, że państwo nie powinno akceptować działań, w których złożenie wniosku o wszczęcie egzekucji stanowi przejaw nadużycia prawa. Przepis art. 29 projektu [obecnie art. 30 u.k.k. – dopisek SN] powinien również ograniczyć przypadki, w których do złożenia wniosku o egzekucję świadczeń powtarzających się dochodzi wyłącznie w celu szykanowania dłużnika, który dobrowolnie i terminowo realizuje obowiązki określone w tytule wykonawczym.” (druk sejmowy nr 1581).

Motywacja wyrażona w uzasadnieniu projektu ustawy o kosztach komorniczych mogłaby skłaniać do uznania, że „oczywista niecelowość” wszczęcia postępowania egzekucyjnego zachodzi wtedy, gdy wierzycielowi można przypisać niedochowanie należytej staranności, a zwłaszcza działanie ze złą wolą, np. w przypadku żądania egzekwowania świadczenia, które zostało już spełnione, lub też zaniechania ustalenia, czy dłużnik w chwili składania wniosku egzekucyjnego żyje. W takiej konfiguracji przesłanek sankcja kosztowa z art. 30 u.k.k. wiązałaby się z negatywną oceną postępowania (nielojalnego) wierzyciela, który świadomie inicjuje postępowanie egzekucyjne niepewne co do rezultatu lub służące wyłącznie szykanowaniu dłużnika, ewentualnie niestarannie przygotowuje wniosek egzekucyjny.

W ocenie Sądu Najwyższego istotne argumenty przemawiają za poglądem odmiennym, odrywającym sankcję z art. 30 u.k.k. od oceny zachowania wierzyciela z uwzględnieniem kryteriów subiektywnych, zwłaszcza potrzeby stwierdzenia nadużycia przez niego prawa lub niezachowania należytej staranności. Literalne brzmienie art. 30 u.k.k. nie wskazuje na potrzebę odwołania się przy interpretacji pojęcia „oczywistej niecelowości” do intencji lub wiedzy wierzyciela; przepis ten akcentuje jedynie brak efektów, brak możliwości doprowadzenia do celu oraz niewątpliwość takiej kwalifikacji.

Weryfikacja niecelowości wszczęcia postępowania egzekucyjnego odbywa się na chwilę złożenia wniosku, choćby okoliczności istniejące w tej chwili ujawniły się później. „Oczywista niecelowość” w rozumieniu art. 30 u.k.k. ma zatem charakter obiektywny, a jej stwierdzenie przez komornika na potrzeby wydania postanowienia o kosztach nie wymaga prowadzenia szczególnej analizy. Zwłaszcza brak podstaw,

by wymagać od komornika postępowania dowodowego celem ustalenia, czy złożenie wniosku egzekucyjnego przeciwko zmarłemu dłużnikowi stanowiło wyraz nadużycia prawa procesowego (w istocie szykany w stosunku do komornika, jeżeli wierzyciel wiedział o braku zdolności sądowej dłużnika), czy też wyraz niezachowania należytej staranności (poprzez zaniechanie ustalenia, czy dłużnik żyje). Niedopuszczalność wszczęcia i prowadzenia postępowania egzekucyjnego przeciwko zmarłemu dłużnikowi ma charakter obiektywny, podobnie jak niedopuszczalność prowadzenia postępowania rozpoznawczego w takim przypadku. W obu tych sytuacjach wiedza - odpowiednio wierzyciela lub powoda - nie ma żadnego znaczenia dla możliwości wszczęcia i prowadzenia postępowania, w obu – brak też regulacji prawnych, które nakładałyby na stronę czynną postępowania obowiązek uprzedniej weryfikacji, czy potencjalna strona bierna postępowania posiada zdolność sądową.

Wreszcie warto wskazać, że w przypadkach, w których znajduje zastosowanie art. 30 u.k.k., do wszczęcia postępowania egzekucyjnego nie jest potrzebne zaangażowanie finansowe wierzyciela. W typowym przebiegu postępowania komornik uzyska zwrot wydatków i opłaty za prowadzenie postępowania od dłużnika. Jeżeli jednak postępowanie zostanie wszczęte niecelowo, brak jest podstaw do obciążenia takimi opłatami dłużnika, choć niewątpliwie czynności komornika w każdym przypadku wymagają ponoszenia określonych kosztów jego działalności.

Podobnie, na gruncie postępowania rozpoznawczego, regulacje ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych nie wykluczają ostatecznego obciążenia powoda opłatami sądowymi w sprawie, w której dojdzie do odrzucenia pozwu z powodu braku zdolności sądowej pozwanego. Zgodnie bowiem z art. 79 ust. 1 pkt 1 lit. b u.k.s.c. sąd zwraca opłatę od pozwu jedynie wtedy, gdy do odrzucenia pozwu doszło przed wysłaniem odpisu pisma innym stronom. Jeśli zatem do odrzucenia pozwu doszło po podjęciu określonych czynności przez sąd, niezależnie od braku wiedzy powoda co do zgonu pozwanego, powód poniesie finansowy ciężar wszczęcia postępowania rozpoznawczego.

Na koniec rozważań niezbędne wydaje się zwrócenie uwagi na to, że przesądzenie kwestii dopuszczalności obciążenia wierzyciela opłatą egzekucyjną w przypadku, o którym mowa w art. 30 u.k.k., nie rozstrzyga ostatecznie o rozmiarze rzeczywistego ciężaru finansowego, który dotknie wierzyciela. Ma to istotne znaczenie w przypadku tych postępowań egzekucyjnych, w których nakład pracy komornika – przed chwilą ustalenia niedopuszczalności wszczęcia postępowania egzekucyjnego – nie był znaczny. Stosownie do art. 48 u.k.k. wierzyciel uprawniony jest bowiem do złożenia wniosku o obniżenie opłaty egzekucyjnej za egzekucję świadczeń pieniężnych, jeżeli przemawiają za tym szczególne okoliczności odnoszące się do nakładu pracy komornika lub sytuacji majątkowej wierzyciela oraz wysokości jego dochodów.

Mając powyższe na względzie, Sąd Najwyższy uchwalił, jak w sentencji.